

κτηρίων προεβλέπετο νὰ γίνηται παρ' ἀρχιτεκτόνων, νὰ ἐγκρι-
 νωνται δὲ παρ' ἐπιτροπῆς ἐξ εἰδικῶν προσώπων. Ἡ ἐκτέλεσις τῶν
 ἔργων ὠρίζετο νὰ γίνηται διὰ μειοδοτικῆς δημοπρασίας, τὸ πρό-
 γραμμα τῆς ὁποίας κατηρτίζετο παρὰ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παι-
 δείας, ἐν συνεννοήσει μετὰ τῆς ὑπηρεσίας τῶν δημοσίων ἔργων τοῦ
 Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν. Κατὰ πρῶτον ἔπρεπε ν' ἀνεγερ-
 θοῦν τὰ διδασκτήρια τῶν δήμων γ' τάξεως, ἀκολουθῶν τῶν δήμων
 β' τάξεως καὶ τέλος τῶν α' τάξεως. Ἡ δαπάνη τῆς ἀνεγέρσεως αὐ-
 τῶν ἐβάρυνεν οὐχὶ πλέον τοὺς δήμους, ἀλλὰ τὰς ἐξ ἐκπαιδευτικῶν
 τελῶν εἰσπράξεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἐπληρῶνοντο προσέτι καὶ αἱ δα-
 πάναι τῆς διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως (ἄρθ.
 67). Ἡδη τ' ἀναγκαιοῦντα χρήματα ὑπῆρχον πρὸς ἔναρξιν τοῦ-
 λάχιστον τῆς ἀνεγέρσεως τῶν διδασκτηρίων· ἐν τούτοις μία τριετία
 παρήλθε καὶ οὔτε τὰ σχέδια εἶχον καταρτισθῆ. Μόλις τὸν Φεβρουά-
 ριον τοῦ 1898 συνεστήθη ἐπιτροπὴ¹ ἐκ τῶν Γ. Βάφα, Δ. Καλλία,
 Σ. Μωραΐτου, Π. Π. Οἰκονόμου, Α. Τριανταφυλλίδου, Ι. Κυριακοῦ,
 καὶ Ἰ. Μαμάη πρὸς ἐγκρισιν τῶν σχεδίων. Συμφώνως δὲ πρὸς ταῦτα
 ἐνηργήθησαν αἱ ἀπαιτούμεναι διατυπώσεις, καὶ μέχρι τοῦ Μαΐου
 τοῦ 1899 εἶχον συντελεσθῆ αἱ ἐν τῷ ἑναντι πίνακι ἐργασίαι, ὡς
 ἀναγράφονται ἐν τῇ αἰτιολογικῇ ἐκθέσει τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομο-
 σχεδίων τοῦ Ὑπουργοῦ Εὐταξία².

Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐτηρήθησαν αὐστηρῶς αἱ διατάξεις τοῦ νόμου
 ΒΤΜΘ' δὲν ἀνηγέρθησαν πρῶτον τὰ διδασκτήρια τῶν δήμων γ'
 τάξεως καὶ ἔπειτα τῶν λοιπῶν, ἀλλὰ συγχρόνως ἀνεγείροντο εἰς
 δήμους β' καὶ γ' τάξεως καὶ ἐπειδὴ τὰ προϋπολογισθέντα διὰ τὸν
 αὐτὸν τύπον διδασκτηρίου προσὰ διέφερον ἀνὰ τὰ διάφορα μέρη ἐ-
 δήλωσεν ὁ Ὑπουργὸς ἐν τῇ Βουλῇ³ ὅτι δὲν θὰ ἐπιτρέψη τὴν ἀ-
 νέγευσίν των. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ὑπῆρχον κατατεθειμένα εἰς
 τὴν τράπεζαν τῆς Ἡπειροθεσσαλίας πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀνεγέρ-

1. Δελτ. περ. Ἐθν. Ἀγωγή ἔτ. Α' ἀριθ. 1 τῆς 1 Μαρτίου 1898.

2. Σελ. 27.

3. Αὐτ. «Ἡμεῖς ἔγνωμεν νὰ μὴ ἐγκρίνωμεν τὴν μήπω ἐγκριθεῖσαν κατασκευὴν
 τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων διδασκτηρίων».

Διδακτήρια έγκριμένα και οικοδομούμενα

Σχολεία	Δαπάνη	Κάτοικοι	Δήμος	Τύπος
'Αρφαρά Αιγείρας	13365	534	γ' τάξ.	διτάξιον
Χάλια Αύλιδος	16447	848	β' »	»
Λεβέτσοβα Κροκεών	28500	1789	» »	»
Λάγια Λαγείας	19000	618	» »	μονοτάξιον
Θεολόγος Σελλασίας	18620	391	» »	»
Φαρακλάτα	17480	1443	» »	διτάξιον
Καρβελᾶ Μαλευρίου	19600	539	» »	μονοτάξιον
Μαζέϊκα Κλειτορίας	9900	1344	» »	διτάξιον
Τράπεζα Βουρῶν	10580	201	» »	μονοτάξιον
Σκούταρι Καρυουπόλεως	22050	410	» »	»
Καρδίτσα 'Ακραιφην	12240	484	γ' »	»
Κόκκων »	14615	300	» »	»
Καθολικὸ Βουρῶν	10580	297	β' »	»
Σουδενά	17205	742	» »	διτάξιον
"Αγ. Βλάσιος Λαπαθῶν	17760	1415	» »	»
'Ακράτα	14550	863	γ' »	»

Διδακτήρια ὑπὸ ἔγκρισιν

Σχολεία	Δαπάνη	Κάτοικοι	Δήμος	Τύπος
Κομποτάδες	11.840	756	β' τάξ.	μονοτάξιον
Λιανοκλάδι	12.675	716	» »	»
Στρέβυζα Παίων	63.640	1605	» »	ἑξατάξιον
Καλάβρυτα	40.890	1395	» »	τετρατάξιον
'Ανώγεια Φόριδος	24.180	1776	» »	διτάξιον

σεως διδασκηρίων ἐξ ἐκπαιδευτικῶν μὲν τελῶν δρ. 1.600,000 περίπου, ἐκ δὲ τοῦ κληροδοτήματος Συγγροῦ¹ 1 ἑκατ. Μὲ βραδύτητα, καθισταμένην ἔτι ἀδικαιολόγητον ἐκ τῆς ἀμέσου ἀνάγκης τῆς στεγασεως τῶν χιλιάδων μαθητῶν, προὔχωρησεν ἡ ἀνεγερσις διδασκηρίων μέχρι τοῦ 1900, ὅτε ἐρρυθμίσθη συστηματικώτερον καὶ ἐπωφελέστερον τὸ ζήτημα. Ἡ βραδύτης ὠφείλετο καὶ εἰς ἄλλους λόγους (ἔλλειψιν πόρων ἐπαρκῶν, κομματικὴν συναλλαγὴν κτλ.) δὲν ἦτο ὁμῶς ἀσχετος καὶ ἡ ἔλλειψις ἐνδιαφέροντος ἐκ μέρους τῶν ἀρμοδίων ἀρχῶν. Ὅπως εἶδομεν, ὁ νόμος ΒΤΜΘ² προέβλεπε πρὸς σύνταξιν καὶ ἐγκρισιν τῶν σχεδίων, τὴν σύστασιν δύο ἐπιτροπῶν ἀποτελουμένων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ προσώπων ξένων πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν τὴν δὲ κατασκευὴν τῶν κτιρίων ἔθετεν ὑπὸ τὴν ἐπιβλεψιν τῆς ὑπηρεσίας τῶν δημοσίων ἔργων, ἡτις, ἀπασχολουμένη μὲ τὴν ἐκτέλεσιν πάντων τῶν δημοσίων ἔργων τῆς χώρας, ὁδοποιεῖαν κτλ. ὀλίγον χρόνον διέθετε διὰ τὰ διδασκητήρια εἰς ἃ ἄλλως τε δὲν ἔδιδε τὴν σημασίαν, τὴν ὁποῖαν δίδουν εἰς αὐτὰ αἱ ἐκπαιδευτικαὶ ἀρχαί. Διὰ τοῦτο τὰ ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια τοῦ Εὐταξία προέβλεπον τὴν σύστασιν παρὰ τῆ κεντρικῆ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας ἰδίας ἀρχιτεκτονικῆς ὑπηρεσίας, ἐντεταλμένης εἰδικῶς μὲ τὴν φροντίδα τῆς ἀνεγέρσεως διδασκηρίων. Ὅπως δὲποτε ὁ νόμος τοῦ 1895 ἐχάραξε τὸν δρόμον, ὁ ὁποῖος θὰ ἦγεν εἰς τὴν ἀπόκτησιν σχολικῶν κτιρίων, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης προσέφερον ὑψίστην ὑπηρεσίαν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἐπὶ τῆ βάσει αὐτοῦ μέχρι μὲν τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1901--1902 εἶχον κατασκευασθῆ 108 νέα διδασκητήρια πλήρων δημοτικῶν σχολείων, καὶ εὕρισκοντο ὑπὸ κατασκευὴν 151 ἄλλα ἐπὶ 419 ἐν συνόλῳ ἰδρυμένων τοιούτων σχολείων³, μέχρι δὲ τέλους τοῦ 1909 εἶχον ἀνεγερθῆ 418 κτίρια, δι' ἃ ἔδαπανήθησαν 8.898.458 δρ. ". Πάντα ταῦτα ὠκοδομήθησαν κατὰ τὰ

1. Τὸ ἑκατομ. παραμένει καὶ ἕως σήμερον ἀδιάθετον παρὰ τῆ Τραπεζίᾳ, ἀγνωστοῦμεν διὰ τίνος λόγους.

2. Γ. Μπουκουβάλα· ἐπετηρὶς τῆς δημοτ. ἐκπαιδεύσεως, Ἀθῆναι 1902, προσηρητημένοι πίνακες.

3. M. Mantoudis Des bâtiments scolaires en Grèce, περιοδ. *L'Hellénisme contemporaine*, n° 5 p. 452.

ὑπὸ τοῦ νομομηχανικοῦ Καλλία ἐκπονηθέντα σχέδια, ἅτινα ὁμως εἶχον τὸ μειονέκτημα ὅτι ἀπέβλεπον περισσότερο εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν τῶν κτιρίων παρά τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν διαρρύθμισιν. Παρουσίαζον ἀκόμη τὸ μειονέκτημα ὅτι ἦσαν τὰ ἴδια δι' ὅλα τοῦ αὐτοῦ τύπου τὰ κτίρια, χωρὶς νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν ὁ προσανατολισμὸς τοῦ γηπέδου, ἐφ' οὗ ἀνεγείροντο, αἱ κλιματολογικαὶ συνθήκαι τοῦ τόπου κλ. παράγοντες, οἵτινες ἀπαιτοῦν τὴν ἐφαρμογὴν ἐκάστοτε διαφόρου σχεδίου. Ἀπὸ αἰσθητικῆς ἀπόψεως τὰ κτίρια τοῦ Καλλία ἦσαν μεγαλοπρεπῆ μέχρι τοῦ σημείου νὰ ὀνομάζωνται «μικρὰ Πανεπιστήμια», ἠκολούθουν δὲ αὐστηρῶς ἑλληνικὸν ρυθμὸν. Ἡ ἐκλογή τῶν γηπέδων ἀνετέθη, διὰ τοῦ νόμου ΒΤΜΘ', εἰς τοὺς ἐπιθεωρητὰς τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, διὰ δὲ τῆς ὑπ' ἀριθ. 11844 τῆς 15 Σβρίου 1897 ἐγκυκλίου τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας ἔκανονίσθη ὥστε δι' ἕκαστον μονοτάξιον σχολεῖον νὰ διατίθεται χῶρος 800 τετρ. μ. καὶ τὸ γήπεδον νὰ εὐρίσκηται «μακρὰν σφαγείων, ἀγορᾶς, παντοπωλείων καὶ νὰ παράκειται ταῖς Ἐκκλησίαις, ἔνθα τοῦτο εἶνε δυνατόν, ἄνευ προφανοῦς παραβάσεως τῶν περὶ τοῦ εὐαέρου καὶ εὐηλίου καὶ εὐρυχώρου καὶ ἡρέμου διατάξεων τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῆς παιδαγωγικῆς».

Τὴν πρόθεσιν τοῦ Ὑπουργοῦ Εὐταξία περὶ συστάσεως ἰδίας ἀρχιτεκτονικῆς ὑπηρεσίας παρά τῷ Ὑπουργείῳ τῆς Παιδείας ἐπραγματοποίησεν ὁ νόμος τῆς 31 Μαρτίου 1910¹ καὶ ὁ κατόπιν αὐτοῦ ἐκδοθεὶς ΓΩΚΖ'² νόμος, ὅστις καὶ ἔθηκε νέας βάσεις διὰ τὴν ἀνεγερσιν διδακτηρίων, ἀπετέλεσε δ' οὕτω τὸν δεύτερον σταθμὸν τῆς ἐξελίξεως αὐτῶν. Ὁ νόμος οὗτος καὶ ὁ συμπληρώσας αὐτὸν 478 τοῦ 1914³ προώριζον διὰ τὴν ἀνεγερσιν διδακτηρίων 1) τὰ ἔσοδα ἐξ ἐκπ. τελῶν, ἀφαιρέσει τῶν ποσῶν, ἅτινα ἀπητοῦντο διὰ τὴν μισθοδοσίαν τοῦ προσωπικοῦ τοῦ διὰ τοῦ νόμου 240 τοῦ 1914 συσταθέντος ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου, καὶ 2) τὰ τρία τέταρτα

1. Ἡλ. Πετρούλια· ἡ νεωτέρα παρ' ἡμῖν σχολικὴ νομοθεσία, Ἀθήναι, 1898, σελ. 112.

2. Ἐφημ. Κυβ. 191, τ. Α' 1911.

3. Ἐφημ. Κυβ. 374, τ. Α' 1914.

τῶν κατὰ τὸν νόμον ΓΣΑ' εἰσπράξεων ἐκ τοῦ βιβλικοσλήμου, τοῦ ἐπιτιθεμένου ἐπὶ τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Ἐκ τοῦ συνόλου τῶν κεφαλαίων τούτων τὰ μὲν 3)4 διετίθεντο ὑπὲρ τῶν διδασκῆριων καὶ τῶν διδακτικῶν ὀργάνων τῶν σχολείων τῆς στοιχ. ἐκπαιδεύσεως, τὸ δ' ὑπόλοιπον 1)4 διὰ τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Ὡς πρὸς τὰ σχεδιαγράμματα τῶν κτιρίων ἀφέθη ἐλευθερία εἰς τὴν τεχνικὴν ὑπηρεσίαν νὰ καταρτίζη ταῦτα κατὰ τὰς τοπικὰς ἐκάστοτε συνθήκας, καταργηθέντος τοῦ ἐνιαίου τύπου, τοῦ γενομένου ἀποδεκτοῦ ὑπὸ τοῦ νόμου τοῦ 1895. Ἐκ τῶν διδασκῆριων ὠρίζετο νὰ κατασκευασθοῦν πρῶτον ἐκεῖνα, δι' ἃ οἱ οἰκεῖοι δῆμοι ἢ κοινότητες προσέφερον γήπεδον καὶ τὸ μεγαλύτερον ποσὸν τῆς ἀπαιτουμένης διὰ τὴν ἀνέγερσιν δαπάνης, κατόπιν ἐκεῖνα, δι' ἃ θὰ προσεφέρετο κατάλληλον γήπεδον καὶ τελευταῖον τὰ ὑπόλοιπα. Μέχρι τῆς ἰσχύος τῶν νόμων τούτων, ὑπῆρχον, ὡς εἵπομεν, κατασκευασμένα 418 διδασκῆρια. Ἐξ αὐτῶν 96 ἦσαν ἐν καλῇ καταστάσει, 219 εἶχον ἀνάγκην ἐπισκευῆς, 87 εὕρισκοντο εἰσέτι ὑπὸ κατασκευὴν καὶ 16 εἶχον καταστῆ ἤδη ἐτοιμόρροπα¹. Δεδομένου ὅτι τὰ διατιθέμενα διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν διδασκῆριων ποσὰ ἦσαν πενιχρά, ἡ συσταθεῖσα τεχνικὴ ὑπηρεσία περιώρισε τὴν δρᾶσίν της κυρίως εἰς τὴν ἀποπεράτωσιν καὶ ἐπιδιόρθωσιν τῶν ὑφισταμένων. Νέα διδασκῆρια μέχρι τοῦ 1920 εἶχον ἀνεγερθῆ 80 περίπου, εἰς τρόπον ὥστε τὴν ἐποχὴν ἐκείνην νὰ ὑπάρχουν ἐστεγασμένα περὶ τὰ 500 σχολεῖα. Ἄν ἐξηκολούθει ἐφαρμοζόμενον τὸ ἴδιον σύστημα, τὸ διδασκῆριακὸν πρόβλημα οὐδέποτε θὰ ἐλύετο, διότι τὰ προοριζόμενα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χρήματα μόλις ἐπῆρκουν διὰ μόνην τὴν συντήρησιν τῶν ὑπαρχόντων διδασκῆριων. Ἡ ἀνέγερσις νέων ἂν μὴ ἀπέβαιεν ἀδύνατος, πάντως θὰ προὔχωρει βραδύτατα καὶ δὲν θὰ ἠδύνατο ν' ἀνταποκρίνηται εἰς τὰς πολλαπλασιαζομένας καθ' ἐκάστην ἐκπαιδευτικὰς ἀνάγκας. Ἀναγκαστικῶς λοιπὸν ἔπρεπε νὰ γίνῃ προσφυγὴ εἰς ἄλλον τινὰ τρόπον, καθιστῶντα πλέον βᾶσιμον τὸν ἐφοδιασμὸν τῶν σχολείων διὰ κτιρίων, τοῦτον δ' εἰσήγαγεν ὁ νόμος 2442² τοῦ 1920 «περὶ ἰδρύσεως ταμείων ἐκπαιδευτικῆς

1. M. Mantoudis, ἐνθ. ἀν. σελ. 454.

2. Ἐφ. Κυβερ. τ. Α' 181, (1920).

προνοίας πρὸς κατασκευὴν διδακτηρίων καθ' ἅπαν τὸ Κράτος καὶ προμήθειαν σχολικῶν ἐπίπλων καὶ διδακτικῶν ὀργάνων», ὅστις πραγματικῶς δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ θεμέλιον τῆς διδακτηρικῆς μας πολιτείας. Δι' αὐτοῦ ἐν ἐκάστῳ δήμῳ ἢ κοινότητι ἰδρύθη ἴδιον «ταμεῖον ἐκπαιδευτικῆς προνοίας», τοῦ ὁποίου σκοπὸς ὠρίσθη ἡ ἀπόκτησις ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ δήμου ἢ τῆς κοινότητος «διδακτηρίων εὐπρεπῶν, πληρούντων τοὺς ὅρους τῆς ὑγιεινῆς καὶ παιδαγωγικῆς» καὶ ἡ προμήθεια τῶν ἀναγκαιούτων σχολικῶν ἐπίπλων καὶ διδακτικῶν ὀργάνων. Ὡς πόροι τῶν ταμείων διετέθησαν 1) προῖον εἰδικῆς τοπικῆς φορολογίας, ἐπιβαλλομένης μέχρι ποσοστοῦ 10 ο) ἐπὶ ὠρισμένων φορολογησίων κατηγοριῶν, ὡς καὶ τὸ προῖον ὑποχρεωτικῶν ἐράνων, ἐπιβαλλομένων ὑπὸ τῶν οἰκείων δήμων ἢ κοινοτήτων, 2) εἰσφορὰ τῶν οἰκείων δήμων ἢ κοινοτήτων, 3) εἰσφοραὶ τῶν σχολικῶν ταμείων, 4) εἰσφοραὶ τῶν Ἱερῶν Ναῶν καὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν, 5) ἀρωγαί, χορηγούμεναι ὑπὸ τοῦ Κράτους ἐκ τῶν ἐξ ἐκπαιδευτικῶν τελῶν εἰσπράξεων, 6) προῖον ἐξ εἰδικοῦ ἐνσήμου, ἐπικολλωμένου ἐπὶ τῶν τίτλων σπουδῆς ἐκάστου μαθητοῦ τῆς μέσης καὶ στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως καὶ μὴ δυναμένου νὰ εἶνε ἀξίας κατωτέρας τῶν 4 δρ. κατὰ τίτλον, 5) κληροδοτήματα καὶ δωρεαί, 8) ἐκούσιος ἔρανος, ἐνεργούμενος μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ δήμου ἢ τῆς κοινότητος, 9) εἰσφοραὶ εἰς προσωπικὴν ἐργασίαν τῶν δημοτῶν. Ἡ διοίκησις τῶν ταμείων ἐνηργεῖτο παρ' ἐπιτροπῆς, ἀποτελουμένης 1) προκειμένου μὲν περὶ δήμου ἐκ τριῶν, προκειμένου δὲ περὶ κοινοτήτων ἐκ δύο συμβούλων τοῦ δήμου ἢ τῆς κοινότητος, 2) ἐξ ἰσαριθμῶν μελῶν τῶν ἐν τῷ δήμῳ ἢ τῇ κοινότητι ὑφισταμένων σχολικῶν ἐφορειῶν καὶ 3) ἐνὸς ἐκπαιδευτικοῦ λειτουργοῦ, ὑπὸ τοῦ οἰκείου ἐπιθεωρητοῦ ὀριζομένου. Ἐκ παραλλήλου ἠδύναντο νὰ ἰδρύωνται διδακτηρικαὶ ἐπιτροπαί, αἵτινες εἶχον ἀποκλειστικὸν σκοπὸν τὴν ἀνεγερσιν διδακτηρίων ἐκ κληροδοτημάτων ἢ ἐξ ἄλλων πόρων καὶ αἵτινες ἅμα τῇ ἀποπερατώσει τοῦ ἔργου αὐτῶν διελύοντο.

Παράλληλον σύστημα ἐφαρμόζεται ἐν Γαλλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1833, τελειοποιηθὲν διὰ τοῦ νόμου τῆς 1 Ἰουλίου 1878. Κατ' αὐτὸ ἡ ὑποχρέωσις τῆς ἀνεγέρσεως διδακτηρίων βαρύνει τοὺς δήμους, δικαιο-

μένους νὰ ἐπιβάλλουν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰδικὴν φορολογίαν μέχρις ὠρισμένου ὀρίου. "Αμα ὡς αἱ ἐκπαιδευτικαὶ ἀρχαὶ ἀποφανθοῦν ὅτι παρίσταται ἀνάγκη ἀνεγέρσεως διδασκτηρίου, ὁ δῆμος ὀφείλει ν' ἀναγράψῃ ἐν τῷ προϋπολογισμῷ του τὴν πρὸς τοῦτο δαπάνην, ἐν ἀδυναμίᾳ δὲ ἢ ἐν ἀρνήσει αὐτοῦ καταβάλλεται ἡ δαπάνη ἐκ χρημάτων, προερχομένων εἴτε ἐκ τῆς αὐξήσεως τῶν δημοτικῶν φόρων, εἴτε ἐξ ἐπιχορηγήσεως τοῦ Κράτους εἴτε ἐκ δανείου συναπτομένου εἰς βᾶρος τοῦ δήμου. "Ιδιον ταμεῖον, προικοδοτούμενον ἑτησίως ὑπὸ τοῦ Κράτους, διαθέτει τοὺς πόρους του ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀπαιτουμένης διὰ τὸ διδασκτήριον δαπάνης δι' ἀρωγῆς, ἣτις φθάνει μέχρι 32 ο)ο ἐπὶ τοῦ συνόλου αὐτῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς χορήγησιν δανείων εἰς τοὺς δήμους. Παρόμοιον σύστημα, ἂν ἐγένετο δεκτὸν καὶ παρ' ἡμῖν, θὰ ἔφερε μὲν ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα εἰς δυσχερῆ θέσιν τοὺς δήμους, θὰ ἔλυεν ὅμως ὀριστικῶς τὸ ζήτημα.

Ὅπως δὴ ποτε καὶ ὁ νόμος 2442, καίτοι προέβλεπε μᾶλλον προαιρετικὴν τὴν συμμετοχὴν τῶν δήμων, ἔσχε σημαντικώτατα ἀποτελέσματα. Ὑπὸ τὸ Κράτος αὐτοῦ οἱ δῆμοι ἀνέπτυξαν τοιοῦτον ἐνδιαφέρον, ὥστε ἐντὸς μιᾶς δεκαετίας, μέχρι τοῦ 1930, ν' ἀνεγερθοῦν 976 νέα κτίρια, διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν ὁποίων ἐπεχορηγήθησαν δαπάναις τῶν ἐκπαιδευτικῶν τελῶν καθὼς καὶ 35 ἑκατομμύρια ἐκ τῶν κληροδοτημάτων. Ἀξία σημειώσεως ἰδιαιτέρως εἶνε ἡ ὑπηρεσία, τὴν ὁποίαν προσέφερον οἱ ἐπιθεωρηταὶ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, εἰς τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὴν προσπάθειαν τῶν ὁποίων ὀφείλονται τὰ ἐπιτευχθέντα ἀποτελέσματα κατὰ μέγα μέρος.

Μὲ τὴν πρόθεσιν τῆς ἐπιταχύνσεως τοῦ ρυθμοῦ τῆς ἀνεγέρσεως τῶν διδασκτηρίων, ἰδίως εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, ὅπου οἱ δῆμοι δὲν ἐδείχθησαν πολὺ πρόθυμοι, συνήφθη τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας Γ. Παπανδρέου τὴν 4 Ἰουνίου 1930 τοκοχρεωλυτικὸν δάνειον τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου μετὰ τῆς ἐν Στοκχόλμη ἐταιρείας Aktiebolaget Kreuger καὶ Roll ἐξ 1 ἑκατομμυρίου λιρῶν, κυρωθὲν διὰ τοῦ νόμου 4799 τοῦ 1930¹, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ

1. Ἐφημ. Κυβ. 232 (1930), τ. Α'.

ὁποίου διετέθησαν αἱ ἐτήσια ἐξ ἐκπαιδ. τελῶν εἰσπράξεις. Συμφώνως πρὸς τὸ ἐκτελεστικὸν τοῦ νόμου 4799 διάταγμα τῆς 1)8 Δεβρίου 1930 ἡ τὸ προϊόν τοῦ δανείου, ἀνεληθὲν εἰς τὸ καθαρὸν ποσὸν 318 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, διετέθη, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν γενικῶν ἐξόδων, κατὰ τὸ 1)10 μὲν πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν ὑπὸ ἀνέγερσιν διδαστηρίων, κατὰ δὲ τὰ ὑπόλοιπα 9)10 διὰ τὴν ἀνέγερσιν νέων. Ἐκ τοῦ ἀπαιτουμένου διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν ἀναγκαιούτων ἐν τῇ αὐτῇ πόλει διδαστηρίων ποσοῦ τὸ μὲν Κράτος κατέβαλλε ποσὸν ἴσον πρὸς τὸ ὀκταπλάσιον τοῦ πληρωνομένου διὰ τὰ μισθώματα τῶν διδαστηρίων τῆς αὐτῆς πόλεως, ἠύξημένον κατὰ τὸ ἡμίσιον τῶν εἰσπραττομένων ἐν αὐτῇ ἐκπαιδευτικῶν τελῶν, τὸ δ' ὑπόλοιπον μετὰ τοῦ γηπέδου ὑπεχρεοῦντο νὰ προσφέρουν ὁ οἰκεῖος δῆμος ἢ κοινότης. Ἡ μετὰ τὴν σύναψιν τοῦ ἀνωτέρω δανείου περίοδος εἶνε ἡ πλέον γόνιμος εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ διδαστηριακοῦ ζητήματος. Τὰς γενικὰς γραμμὰς τῆς ἀνεγέρσεως κατήρτισεν ἡ τεχνικὴ ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου, ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐπὶ εἰδικῇ συμβάσει προσληφθέντος Γάλλου Ἀρχιτέκτονος Em. Hébrard, ἀφοῦ δ' ἐνεκρίθησαν αὐταὶ καὶ ὑπὸ τῆς ὀλομελείας τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 15 τῆς 30 Ἰουλίου 1930 ἀποφάσεώς του, ἤρχισεν ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἔργων. Μέχρι τοῦ 1932 εἶχον ἀνεγερθῆ 145 διδαστήρια, δι' ἃ ἐδαπανήθησαν, ἐκτὸς τῶν γηπέδων, ὑπὸ μὲν τοῦ Κράτους ἐκ τοῦ δανείου 177 περίπου ἑκατομ., ὑπὸ δὲ τῶν δήμων ἢ ἄλλων ὀργανισμῶν 27 περίπου ἑκατομ.³ Διετέθησαν ἐπίσης 115 ἑκατομ. δρ. διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν 1375 διδαστηρίων δημοτ. ἐκπαιδεύσεως καὶ 103 μέσης. Κατὰ τὰ χορηγηθέντα ὑπὸ τῆς τεχνικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου στοιχεῖα, κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ 1928 μέχρι τοῦ 1932 χρονικὸν διάστημα συνετελέσθησαν αἱ ἐξῆς ἐργασίαι ἡ.

1. Ἐφημ. Κυβ. 387 (1930) τ. Α'.

2. M. Mantoudis, ἐνθ. ἀν. σελ. 634.

3. Τὸ Νομ. ἔργον τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, Ἀθήναι, 1932, σελ. 448.

Ἐπερατώθησαν	διδ. δημ. ἐκπ.	1745	αἴθουσαι	3.636
Προσετέθησαν εἰς 60	»	»	»	100
Ἡμιτελῆ	»	»	1118	» 3.142
ὑπὸ ἀνέγερσιν	»	»	178	» 498
Σύνολον		3041		7.376

Διὰ ταύτας ἐδαπανήθησαν

δρ. 1.476.000.000

Ἐξ αὐτοῦ τὸ Δημόσιον κατέβαλε:

Ἐξ Ἐκπαιδευτικῶν τελῶν δρ. 73.700.000

Ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ » 156.500.000

Ἐκ προΐοντος τοῦ δανείου » 318.000.000

Ἐν ὅλῳ

548.200.000

Κατεβλήθη ὑπὸ τῶν δήμων κλ. τὸ ὑπόλοιπον ἐκ δρ. 927.800.000

* Ἄν αἱ δοθεῖσαι πληροφορίες ὅσον ἀφορᾷ τὰ διατεθέντα ποσὰ εἶνε ἀκριβεῖς εἶνε ἀξία πάσης ἐξάρσεως ἢ συμβολῆ τῶν τοπικῶν ὀργανισμῶν ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ὅπωςδὴποτε ὅμως εἶνε βέβαιον, ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην εἶχε γεννηθῆ πραγματικῶς διδακτηριακὸς ὀργασμὸς καὶ οἱ δῆμοι ἔφθασαν εἰς τὸ μεγαλύτερον σημεῖον τῆς ἀποδόσεώς των, χάρις εἰς τὰς προσπάθειας τοῦ κέντρου καὶ τῶν κατὰ τόπους ἐπιθεωρητῶν.

Κατὰ τὴν δοθεῖσαν ἐπίσημον στατιστικὴν ¹, τὸ σχολικὸν ἔτος 1931—32 ὑφίστατο ἡ ἐξῆς κατάστασις ὑπὸ ἔποψιν διδακτηρίων τῆς δημοτ. ἐκπαιδεύσεως: Ἐκ τῶν λειτουργησάντων 7675 σχολείων ἑσπεροῦντο ἰδίου διδακτηρίου 209 (2.69 ο)ο) ἐξ ὧν 141 ἑστεγάσθησαν εἰς διδακτήρια ἄλλων σχολείων, 57 εἰς ἐκκλησίας ἢ τεμένη, 9 εἰς ἄλλον εἶδους πρόχειρα στεγάσματα καὶ 2 διεξήγαγον τὴν διδασκαλίαν ἐν ὑπαίθρῳ. Ἐκ τῶν διδακτηρίων 5969 (76.84 ο)ο) ἦσαν μονόροφα, 1766 (22.73 ο)ο) διώροφα καὶ 33 (0,43 ο)ο) πολυώροφα². Ζύλινα ἦσαν 133 (1.71 ο)ο), πλινθόκτιστα 747 (9.61 ο)ο), λιθόκτιστα 6882 (88.59 ο)ο) καὶ ἐξ ἄλλων ὑλῶν 6 (0.08 ο)ο).

1. Ὑπουργ. Ἐθν. Οἰκονομίας, στατιστικὴ τῆς ἐκπαιδεύσεως κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1931—32 μέρ. Α'. δημοτ. ἐκπαιδεύσεις, Ἀθήναι, 1936, σελ. ιβ' καὶ 14—17.

2. Ὁ σημειούμενος ἀριθμὸς τῶν διδακτηρίων ὑπερβαίνει κατὰ τι τὸν ἀνωτέρω ἀριθμὸν τῶν λειτουργησάντων σχολείων, διότι τινὰ ἐξ αὐτῶν ἑστεγάσθησαν λόγω μεγάλου ἀριθμοῦ μαθητῶν εἰς πλείονα τοῦ ἐνὸς διδακτήρια.

Γραφεία εἶχον 4411 (56.78 ο)ο), κατοικίαν δὲ διὰ τὸ ὑπηρετικὸν προσωπικὸν 318 (4.09 ο)ο). Ὑγιεινὰ καὶ καλὰ ἦσαν ἐξ αὐτῶν τὰ 69.55 ο)ο, ἀνεκτὰ 0.94 ο)ο, ἀνθυγιεινὰ δὲ τὰ 29.51 ο)ο, ἐξ ὧν 25 ἐτοιμόρροπα. Δαπάναις τῶν ταμείων ἐκπ. προνοίας, τοῦ δημοσίου, δήμου ἢ κοινότητος ἀνηγέρθησαν 45.52 ο)ο, Ἐκκλησιῶν 15.90 ο)ο, νομικῶν ἐν γένει προσώπων 1.82 ο)ο, ἰδιωτῶν 20.52 ο)ο, δωρεᾶς ἢ κληροδοτήματος 6.47 ο)ο, ἀρωγῇ τοῦ δημοσίου 7.60 ο)ο καὶ ἄλλων προσώπων 2.10 ο)ο. Καθ' ὁμάδας ἐτῶν ἀνεγέρσεως τὰ διδασκῆρια κατενέμοντο ὡς ἐξῆς·

Μέχρι τοῦ 1880	ἀνηγέρθησαν ἐξ αὐτῶν	9.65 ο)ο
Ἐκ 1881—1900	» ἐξ αὐτῶν	13.52 ο)ο
» 1901—1910	»	12.31 ο)ο
» 1911—1920	»	9. ο)ο
» 1921—1925	»	8.97 ο)ο
» 1926—1930	»	19.17 ο)ο
» 1931—1932	»	3.67 ο)ο
Κατὰ μὴ γνωστὰ ἔτη	»	23.71 ο)ο

Σχολικοὺς κήπους εἶχον 3417 (44 ο)ο), ὧν ὁ χῶρος ἦτο ἐν ἀναλογία 57.86 ο)ο ἰδιοκτησία τοῦ σχολείου, 14.35 ο)ο εἶχε δωρηθῆ, 6.45 ο)ο εἶχεν ἀπαλλοτριωθῆ ἀναγκαστικῶς καὶ 3.25 ο)ο εἶχε παραχωρηθῆ πρὸς καλλιέργειαν. Περιπεφραγμένοι ἐκ τῶν κήπων ἦσαν 2805 (82.09 ο)ο) καλλιεργημένοι 3087 (90.34 ο)ο), λιπάσματα καὶ σπόρους εἶχον 1269 (37.14 ο)ο) καὶ 849 (24.85 ο)ο) εἶχον ἐργαλεῖα.

Ἀποτελέσματα διδασκῆριακῆς πολιτικῆς.—Ἡ σύναψις τοῦ διδασκῆριακοῦ δανείου εἶχε μὲν τὴν εὐχάριστον συνέπειαν ὅτι ἀνέπτυξε πυρετὸν μετὰ τῶν τοπικῶν ὀργανισμῶν πρὸς ἀνέγερσιν σχολικῶν κτιρίων, ἔσχεν ὅμως καὶ δυσάρεστα ἀποτελέσματα. Διὰ τὴν ἐξυπηρέτησίν του ἐδεσμεύθησαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὰ ἐξ ἐκπ. τελῶν ἔσοδα. Καὶ ἀνέλαβε μὲν ταύτην βραδύτερον τὸ Κράτος, ἐμειώθη ὅμως κατ' ἀντίστοιχον ποσὸν ἡ ἔτησίαι κρατικὴ εἰσφορὰ καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐξησθένησαν οἱ ὑπὲρ τῶν διδασκῆριων διαθετέοι πόροι. Ἐξ ἑτέρου, οἱ δῆμοι, κοινότητες κλ., βλέποντες τὴν ἀφειδῆ διανομὴν χρημάτων, ἐσχημάτισαν τὴν ἀντίληψιν, ὅτι τὸ Κράτος εἶνε εἰς θέσιν νὰ δαπανᾷ ὑπὲρ τῶν διδασκῆριων καὶ οὕτως

ἐμειώθη αἰσθητῶς ὁ ζήλος των. Διὰ τὸν λόγον αὐτόν, μετὰ τὴν ἐξάντλησιν τοῦ δανείου, ἡ διδακτηριακὴ κίνησις ἐγίνε νωθροτέρα.

Τὸ δάνειον, ἐξάντληθέν, ἀφῆκε τὰ μὲν 145 διδακτήρια, τὰ ὅποια διὰ χρημάτων του εἶχον ἀνεγερθῆ, χρήζοντα συμπληρώσεων, 1200 ἄλλα κτίρια ἡμιτελῆ καὶ πλείστα σχολεῖα ἄνευ ἰδίων ἱκανοποιητικῶν διδακτηρίων. Ἀναγκαστικῶς κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη ἡ προσοχὴ τοῦ Κράτους ἐπρέπε νὰ στραφῆ ἀποκλειστικῶς πρὸς τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ὑπὸ κατασκευὴν διδακτηρίων, τὰ ὅποια ἄλλως διέτρεχον κίνδυνον καταστροφῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν διετέθησαν, ἐκ τοῦ δημοσίου προϋπολογισμοῦ ἐκτὸς τῶν ἐκπ. τελῶν, ἀνερχομένων εἰς 25 ἑκατομ. ἑτησίως, κατὰ μὲν τὸ 1933 62 ἑκατομ. δραχμῶν, ἐξ ὧν 15 πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν 145 κτιρίων, 9 πρὸς ἐπισκευὴν 136 ἄλλων κτιρίων, 17 πρὸς ἀποπεράτωσιν 550 διδακτηρίων τῆς ὑπαίθρου, 8 διὰ τὸ διδακτηριακὸν συγκρότημα Ἰωαννίνων καὶ 15 δι' ἄλλας διδακτηριακὰς ἀνάγκας, κατὰ δὲ τὸ 1935 ἕτερα 70 ἑκατομ., ἐξ ὧν 19 ὑπὲρ τῶν ἰδίων 145 διδακτηρίων, τὰ ὅποια ἀκόμη δὲν εἶχον ἀποπερατωθῆ, 47 ὑπὲρ τῆς ἀποπερατώσεως 26 γυμνασίων καὶ 845 κτιρίων δημοτ. σχολείων καὶ τὰ λοιπὰ δι' ἄλλας ἀνάγκας. Παρῆλθον ἤδη πλέον τῶν 12 ἐτῶν ἀπὸ τῆς συνάψεως τοῦ δανείου, ἐδαπανήθη ὀλόκληρον τοῦτο, ἐδαπανήθησαν προσέτι περίπου 150 ἑκατ. ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ ἰσάριθμα ἐκ τῶν ἐκπ. τελῶν καὶ ἀκόμη δὲν ἐτελείωσαν τὰ τότε ἀρξάμενα ἔργα. Εἶνε αὐτονόητον, ὅτι, ἐφ' ὅσον ταῦτα παραμένουν ἡμιτελῆ, δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἀνεγέρσεως νέων. Ἐχομεν λοιπὸν σταματήσῃ εἰς τὴν διδακτηριακὴν κατάστασιν, τὴν δημιουργηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ δανείου, ἐφεξῆς δὲ πᾶσα σχεδὸν ἡ προσπάθεια πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔπεσεν εἰς βᾶρος τοῦ Κράτους. ἐξατμισθέντος τοῦ πρώτου ἐνθουσιασμοῦ τῶν δήμων. Ἐντεῦθεν γεννᾶται τὸ ἐρώτημα, ὑπῆρξε σκόπιμος ἢ σύναψις τοῦ διδακτηριακοῦ δανείου; Ἄν ἐγίνετο χρῆσις τούτου πλέον ἀβίαστος καὶ συστηματικὴ, ἂν δὲν ἐδαπανῶντο πολλὰ ποσὰ διὰ γενικὰ ἔξοδα, ἂν τὰ ἀνεγερθέντα διδακτήρια, ἰδίως εἰς τὰς πόλεις, ᾗσαν ἀπλούστερα καὶ δὲν ἐθήρευον ἐντυπωσιακοὺς θαυμασμούς, βεβαίως τὸ δάνειον ἠδύνατο νὰ λύσῃ κατὰ μέγα τοῦλάχιστον μέρος τὸ διδακτηριακὸν πρόβλημα. Ἀλλά, διὰ τοὺς αἰωνίους πολιτικοὺς λόγους,

τὸ δάνειον ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιηθῆ ἐντὸς ὠρισμένου χρόνου διὰ ν' ἀνεγερθοῦν ταχέως διδαστήρια καὶ νὰ καταπλήξουν. Τοιοῦτοτρόπως εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἡ εὐφρεστάτη ἰδέα τοῦ δανείου ἤγγισε τὴν ἀποτυχίαν.

Σκοπὸς τοῦ δανείου ἐτέθη οὐχὶ ριζικὴ λύσις τοῦ ζητήματος, ἀλλ' ἡ ὅσον τὸ δυνατὸν ταχυτέρα ἀνέγερσις πολυτελῶν κατὰ τὸ πλεῖστον οἰκοδομῶν. Ἐὰν συνετάσσετο 10ετὲς π.χ. πρόγραμμα καὶ διετίθεντο ἐτησίως ὑπὸ τοῦ δημοσίου τὰ διατιθέμενα ἤδη ποσά, ἦτοι 30 ἑκατ. ἐκ τοῦ δανείου, 60 ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ, 25 ἐξ ἐνοικίων καὶ 25 ἐξ ἐκπ. τελῶν, δηλ. 140 ἐν συνόλῳ, θὰ ἠδύνατο ν' ἀξιῶνῃ τὸ Κράτος παρὰ τῶν δήμων τὴν καταβολὴν τοῦ μεγαλυτέρου ποσοστοῦ ἐκ τῆς ἀπαιτουμένης δαπάνης καὶ θὰ ἐπετύγχανε τοῦτο, διότι κατὰ μὲν τὸ α' ἔτος θὰ προσεφέροντο οἱ οἰκονομικῶς εὐρωστότεροι δῆμοι, κατὰ τὸ ἐπόμενον οἱ ὀλιγώτερον εὐρωστοὶ καὶ οὕτω καθεξῆς, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ θὰ ἐδίδετο ἡ εὐκαιρία εἰς τοὺς ἀπορωτέρους νὰ ἐξοικονομήσουν τὰ ἀπαιτούμενα ποσά. Θὰ ἐξηναγκάζοντο νὰ ἐπιτύχουν τοῦτο καὶ ἐκ λόγων ἀμίλλης πρὸς τοὺς προηγηθέντας γειτονικοὺς δήμους καὶ λόγῳ τῆς πιέσεως, ἣν θὰ ἤσκουν ἐπ' αὐτῶν οἱ κάτοικοι. Ἄλλως τε ἔχομεν τὸ δεδομένον τῆς τετραετίας 1928—1932, καθ' ὃ οἱ δῆμοι προσέφερον περὶ τὸ 1 δισεκατομμύριον. Ἐὰν ὠρίζετο εἰς 25 ο)ο ἡ συμμετοχὴ τοῦ Κράτους, θὰ ἐξετελοῦντο κατ' ἔτος ἔργα ἀξίας περὶ τὰ 700 ἑκατομ. δραχμῶν, θὰ ἐκτίζοντο τοῦτέστι 800 περίπου διδαστήρια. Ἐντὸς τῆς δεκαετίας πάντα τὰ σχολεῖα θὰ ἐστεγάζοντο ὑπὸ κτίρια ἀπλᾶ μὲν, ἀλλὰ πληροῦντα ὅλους τοὺς ὅρους τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῆς ὑγιεινῆς.

Ἔως πρὸς τὸν τρόπον τῆς οἰκοδομῆς ἐφηρμόσθησαν τὰ ὑπὸ τῆς τεχνικῆς ὑπηρεσίας καταρτισθέντα σχέδια ὑπὸ τὰς γενικὰς γραμμάς, τὰς ὑπὸ τῆς ἰδίας συνταχθείσας καὶ ἐπικυρωθείσας, ὡς εἶδομεν, παρὰ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου. Κατ' αὐτὰς ἕκαστον διδαστήριον δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἔδει νὰ περιλαμβάνῃ 1) τὸ κυρίως διδαστήριον, 2) κατοικίαν τοῦ ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ ἐν ἰδιαιτέρῳ οἰκῆματι, 3) αἶθουσαν χειροτεχνίας, 4) ἀποχωρητήρια, 5) ὑπόστεγον, 6) πλατεῖαν διὰ τὴν γυμναστικὴν, 7) κτιστὴν ἀμμοδεξαμένην διὰ παιδιὰς καὶ πατριδογραφικὰς ἐργασίας, καὶ κυκλοτερῆ λίμνην διὰ

παιδιάς, 8) αἴθουσαν ἰατρείου, 9) δωμάτιον θυρωροῦ, 10) αἴθουσαν ἐστιατορίου μετὰ μαγειρείου καὶ ἀποθήκης, 11) σχολικὸν κῆπον, ὁ ὅποιος εἰς τὰ σχολεῖα τῶν πόλεων δὲν ἔπρεπε νὰ εἶνε μικρότερος τῶν 400—500 τετρ. μέτρων. Τὸ κυρίως διδασκῆριον ἔπρεπε νὰ περιλαμβάνη: 1) αἰθούσας διδασκαλίας, ἀναλόγους πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθητῶν, ὑπολογιζομένων 60 μαθητῶν δι' ἑκάστην αἴθουσαν. Διαστάσεις τῶν αἰθουσῶν ὠρίζοντο εἰς μῆκος 7—9.50 μ., εἰς πλάτος 5.50—6.30 μ. καὶ εἰς ὕψος 4.00—4.50 μ. 2) μίαν αἴθουσαν διὰ γραφεῖον τοῦ διευθυντοῦ, 3) ἑτέραν αἴθουσαν διὰ γραφεῖα τῶν διδασκάλων, 4) μίαν αἴθουσαν δι' ἐργαστήριον φυσικῆς καὶ χημείας, 5) μίαν αἴθουσαν διὰ βιβλιοθήκην καὶ ἀναγνωστήριον, 6) μίαν εὐρύχωρον αἴθουσαν συγκεντρώσεων μετὰ μικροῦ θεάτρου, 7) λουτήρας. Ἐπὶ τῶν προβλεπομένων ὡς ἀνωτέρω στοιχείων ἑκάστου διδασκῆριου, ἐν τῇ πραγματοποιηθείσῃ κατασκευῇ αὐτῶν, ἐπηνέχθησαν αἱ ἑξῆς τροποποιήσεις: α) ἡ αἴθουσα τῆς βιβλιοθήκης συνεχωνεύθη μὲ τὸ γραφεῖον τοῦ διευθυντοῦ, β) δὲν κατεσκευάσθη, εἰμὴ εἰς ἐλάχιστα, ἡ αἴθουσα συγκεντρώσεων, ἡ κατοικία τοῦ ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ, ἡ αἴθουσα τοῦ ἰατρείου, συγχωνευθεῖσα μὲ τὸ γραφεῖον καὶ τὸ δωμάτιον τοῦ θυρωροῦ. Ἐπίσης δὲν κατεσκευάσθη ἡ ἀμμοδεξαμενὴ καὶ ἡ λίμνη. Ἐκάστη αἴθουσα ἐστοίχισε 180 χιλ. δρ. περίπου.

Τὸ διδασκῆρικὸν ζήτημα, ἀφ' ἑνὸς χάρις εἰς τὴν σημαίνουσαν θέσιν, τὴν ὅποιαν κατέχει ἐν τῷ ὄλῳ ἐκπαιδευτικῷ ζητήματι καὶ ἀφ' ἑτέρου λόγῳ τῶν μεγάλων δαπανῶν, τὰς ὁποίας ἀπαιτεῖ ἡ ἀντιμετώπισίς του, ἀπασχολεῖ σοβαρῶς ὅλα τὰ Κράτη. Γενικῶς δύο συστήματα ἐφαρμόζονται ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῶν ἀπαιτούμενων διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν σχολικῶν κτιρίων δαπανῶν¹. Κατὰ τὸ πρῶτον " τὴν ὑποχρέωσιν τῆς καταβολῆς αὐτῶν ἔχουν οἱ δῆμοι καὶ αἱ κοινότητες, ἐνισχυόμεναι εἴτε δι' ἀρωγῆς, εἴτε διὰ δανείου ὑπὸ τοῦ Κράτους. Κατὰ τὸ δεύτερον " τὰ διδασκῆρια ἀνε-

1. Bureau international d'éducation. La législation régissant les constructions scolaires, Genève, 1936, σελ. 9.

2. Γερμανία, Βέλγιον, Βουλγαρία, Δανία, Γαλλία κλ.

3. Ἰσπανία κλ.

γείρονται ὑπὸ τοῦ Κράτους μετὰ τὴν ὑποχρέωσιν τῶν δήμων νὰ καταβάλλουν ποσοστὸν τῆς δαπάνης, ἀνάλογον πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων των ¹. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις οἱ δήμοι ἔχουν θετικὴν ὑποχρέωσιν, ἐκτὸς ἂν εἶνε ἄποροι. Παρ' ἡμῖν ἐφαρμόζεται μᾶλλον τὸ δεύτερον σύστημα, μετὰ τὴν διαφορὰν ὅτι εἶνε προαιρετικὴ ἢ συνεισφορά τῶν δήμων, συνέπεια τῆς ὁποίας εἶνε ὅτι δὲν ἀνεγείρονται διδασκῆρια, ὅπου οἱ δήμοι δὲν συνεισφέρουν. Ὡς πρὸς τὴν τοποθεσίαν τῶν σχολικῶν κτιρίων λαμβάνεται πρόνοια πανταχοῦ ὅπως τοῦτο κτίζεται ἐπὶ ξηροῦ ἐδάφους, καλῶς ἀεριζομένου, ἐφωδιασμένου μετὰ πόσιμον ὕδωρ, κειμένου δὲ εἰς κεντρικὴν θέσιν καὶ μακρὰν πᾶσης ἐπιβλαβοῦς ἐπιδράσεως, ἀπαγορευομένης τῆς γειτνιασεως αὐτοῦ μετὰ ἀκαθάρτους χάνδακας, ἐργοστάσια, βιομηχανικὰς ἐγκαταστάσεις ἀναδιδούσας καπνόν, νεκροταφεῖα, κλ. Τὸ ἔδαφος προτιμᾶται νὰ εἶνε ἐπικλινές καὶ οὐχὶ ἐπίπεδον, τὸ ὁποῖον εὐνοεῖ τὴν συγκέντρωσιν τῶν ὑδάτων. Τὰ ἰδικὰ μας κτίρια ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔχουν ἀνατολικομεσημβρινὸν προσανατολισμόν, ἐκτὸς ἂν αἰσυνθῆκαί τοῦ γηπέδου καθιστοῦν αὐτὸν ἀπολύτως ἀδύνατον. Ὑποτινων ὑγεινολόγων εἶχεν ὑποστηρικθῆ ἄλλοτε ἡ γνώμη, ὅτι τὰ σχολεῖα πρέπει νὰ εἶνε ἐστραμμένα πρὸς βορρᾶν διὰ νὰ δέχωνται οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν μαθητῶν φῶς γλυκὺ καὶ διεθλασμένον. Τώρα ὁμως ἔχει ἐγκαταλειφθῆ τελείως ἡ γνώμη αὕτη, γενικῶς δ' ἔχει γίνῃ ἀποδεκτὸν ² ὅτι αἱ αἴθουσαι τῆς διδασκαλίας πρέπει νὰ τοποθετῶνται, οὕτως ὥστε νὰ εἰσδέχωνται τὸν ἥλιον ἐπὶ τινὰς ὥρας καθ' ἡμέραν. Κρίνεται προτιμώτερον αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου νὰ προσπίπτουν κατ' εὐθείαν ἐπὶ τῶν αἰθουσῶν πρὸ ἢ μετὰ καὶ οὐχὶ κατὰ τὸ μάθημα διὰ νὰ μὴ παραβλάπτηται ἡ διδασκαλία, τοῦτο δ' ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ πρὸς μεσημβρίαν προσανατολισμοῦ τοῦ σχολείου. Ἐν πάσῃ

1. Ἐν Πρωσίᾳ, προκειμένου περὶ τῶν δήμων τῆς ὑπαίθρου, ἐφαρμόζεται δυνάμει τελευταίου νόμου τὸ ἐξῆς σύστημα· πᾶσαι αἱ εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπαγόμεναι κοινότητες ὑποχρεοῦνται νὰ καταβάλλουν ἑτησίως 100 R M δι' ἕκαστον ὑπηρετοῦντα ἐν τῇ περιφερείᾳ των διδάσκαλον. Τὸ ποσὸν τοῦτο κατατίθεται ὑπὸ ἴδιον λογαριασμόν καὶ χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν ἀνέγερσιν νέων διδασκῆριων. (Αὐτ. σελ. 10).

2. Leqistation κλ. σελ. 17.

περιπτώσει αΐθουσαι τινες, ὅπως ἡ τῆς Ιχνογραφίας, πρέπει ἀπαραί-
 τήτως νὰ εἶνε τοποθετημέναι πρὸς βορρᾶν, διότι τὸ βορεινὸν φῶς
 εἶνε εὐνοϊκώτερον διὰ τοὺς ὀφθαλμούς. Ἰδιαιτέρα μέριμνα κατα-
 βάλλεται διὰ τὰς αἰθούσας διδασκαλίας, αἵτινες πρέπει ν' ἀνταποκρι-
 νωνται συγχρόνως εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς παιδαγωγικῆς, τῆς ὑγι-
 εινῆς καὶ τῆς αἰσθητικῆς, διότι αὗται ἀποτελοῦν τὸ μαθητικὸν περι-
 βάλλον τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῆς σχολικῆς ζωῆς. Εἰς ἕκαστον μα-
 θητὴν ἀναλογεῖ κατὰ μέσον ὄρον ἐπιφάνεια 1.20 τετρ. μ., χωρητι-
 κότης δὲ 3—5 κβ. μ. Ἀπεδείχθη σήμερον ὅτι ἐκεῖνο, ὅπερ ἐνδιαφέρει
 περισσότερο, δὲν εἶνε ὁ κυβισμὸς, ἀλλ' ἡ ἀνανέωσις τοῦ ἀέρος καὶ
 κατὰ τὴν διάρκειαν ἀκόμη τοῦ μαθήματος, διὰ τοῦτο τὰ παράθυρα
 κατασκευάζονται εἰς τρόπον ὥστε ν' ἀνοίγωνται εὐκολώτερον, τοῦ-
 λάχιςτου κατὰ τὸ ὑψηλότερον τμήμα των (vasistas κλ.). Εἰς
 τὰς περισσοτέρας τῶν περιπτώσεων αἱ αἰθούσαι ἔχουν σχῆμα τε-
 τραγώνου ἢ ὀρθογωνίου, τοῦ ὁποίου αἱ γωνίαι εἶνε ἐλαφρῶς στρογ-
 γυλαὶ (Λουξεμβούργον, Γερμανία), ὅπερ παρέχει ἀναμφισβήτητον
 πλεονέκτημα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ὑγιεινῆς. Τὸ μήκος τῶν αἰθουσῶν
 φθάνει τὰ 9—10 μ., τὸ πλάτος 5—6 καὶ τὸ ὕψος 3—4.50 μ. Ὡς πρὸς
 τὸν φωτισμὸν παρὰ πάντων ἐγίνε δεκτόν, ὅτι τὸ φῶς πρέπει
 νὰ ἔρχηται ἐξ ἀριστερῶν, διότι τὸ ἐκ δεξιῶν ἐρχόμενον φῶς ρίπτει
 τὴν σκιὰν τῆς χειρὸς ἐπὶ τοῦ τετραδίου ἢ τοῦ βιβλίου τοῦ μαθητοῦ.
 Ἀμφισβήτησις ὑπάρχει σχετικῶς μὲ τὸν χρωματισμὸν τῶν τοίχων
 τῶν αἰθουσῶν, ὅστις ἔχει μεγάλην σημασίαν, λόγῳ τῆς οὕτως εἰ-
 πεῖν βιολογικῆς ἐπιδράσεως, τὴν ὁποίαν μερικὰ χρώματα ἀσκοῦν
 ἐπὶ τῶν μαθητῶν (κατευναστικῆς ἢ διεγερτικῆς) καὶ τῆς ἐπὶ τῶν
 ὀφθαλμῶν ἐπιδράσεώς του. Ἄλλοι προτιμοῦν τὰ φωτεινὰ καὶ χα-
 ρωπὰ χρώματα χάρις εἰς τὰς εὐνοϊκὰς βιολογικὰς ἰδιότητάς των,
 ἢτοι τὸ καθαρὸν λευκόν, ἢ τὸ λευκὸν χρωματισμένον ἐλαφρῶς μὲ
 πράσινον ἢ κυανοῦν, ἄλλοι δὲ τὰ ἀναπαύοντα τὴν ὄρασιν, ὅπως
 τὸ «καφέ ὠ λαί», τὸ κίτρινον ἢ τὸ «ρόζ πάλ». Ἐκ πειραματισμῶν,
 γενομένων ἐν Σκωτίᾳ ἐπὶ δύο ὁμάδων μαθητῶν ὑπὸ τοῦ National
 Institute of industrial Psychology, προέκυψεν ὅτι ἡ πρόοδος τῶν
 παιδίων τῶν ἐργαζομένων ἐντὸς φωτεινῶν αἰθουσῶν ἦτο κατὰ 28 ο)ο
 ἀνωτέρα τῆς προόδου τῶν ἐργαζομένων ἐντὸς σκοτεινῶν αἰθουσῶν.